

FAZLUR RAHMAN'IN SÜNNET YORUMU*

Ali KUZUDİŞLİ**

Özet

Fazlur Rahman, sünnet kavramına getirdiği farklı yorumlarla dikkat çekmiş bir düşünürdür. O, 'sünnet'i 'Peygamber Sünneti' 'Nebevî Sünnet' ve 'İcmâ' kavramlarıyla, bu kavramlar arasında ilişkiler kurarak açıklamıştır. Kanaatimize göre Fazlur Rahman bu çabasıyla İslam Hukuku'ndaki yasama kurallarını daha serbest hâle getirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fazlur Rahman, Sünnet, Yaşayan Sünnet, İcmâ, Hadis.

FAZLUR RAHMAN'S INTERPRETATION OF SUNNAH

Abstract

Fazlur Rahman is a creative thinker who has been remarked by distinctive interpretation of Sunnah. He explained Sunnah with concepts of 'Prophet's Sunnah', 'Prophetic Sunnah' and 'Ijmaa (consensus)' and relationships of these each other. In my opinion, he reformulated sunnah to be able to making that the legislature rules of Islamic Law could be more elastic.

Keywords: Fazlur Rahman, Living Sunnah, Prophetic Sunnah, Ijmaa, Hadith.

Giriş

Sünnet konusu, neden tartışılmaktadır? Bu soruya farklı cevaplar verilebilir ama belki de, en dipteki neden, İslam geleneğinin Batı ile olan macerasıdır. Bu macera, geçmişte, belirgin bir biçimde, Yunan felsefesinin İslam dünyasına girişiyle başlamış, nakilcilerle akılcılar arasında yoğun tartışmalar baş göstermişti. Ortaçağın ortalarında, nakilciler ve nakle dayalı hüküm çıkaran fukaha, kesin bir galibiyet elde etti ve uzun süren bu zafer, onların metotlarını, dinî bir çehreye büründürdü. İstanbul'un fethiyle İslam geleneği, ciddi anlamda Batı ile bir kez daha karşılaştı, Kanûnî döneminde Batı'nın etkileri daha yakından hissedildi. Sonraki yıllarda Osmanlı askerî gücünün zayıflamasının da etkisiyle, Batı hızla İslam geleneğine nüfuz etmeye başladı ve Tanzimat Fermanı, Batı'nın, İslam geleneği üzerinde hakimiyet kurmasının ilk resmî belgesi oldu. XIX. yüzyıla gelindiğinde, İslam dünyası perişan haldeydi; İslam geleneğinin, yüzyıllar

---

* Bu makale *Fazlur Rahman ile Sünnet Tartışmaları*, (Tibyan Yay., İzmir 2004), adlı kitabımın bir bölümünden geliştirilerek oluşturulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kuzudisliali@hotmail.com

boyunca özene bezene ürettiği, kılı kırk yarararak bezediği topluma mal olmuş kalıplar peş peşe kırılıp dökülüyordu.

Batı, İslam geleneğini, İslamiyat üzerine yaptığı araştırmalarla da zorluyordu. Oryantalistler, yaptıkları 'sondaj' çalışmalarla, İslam geleneğinin temellerini sarsmaya çalışıyorlardı. Bu çalışmalar, Müslüman aydınının, gözünü, müteahhirün alimlerce iyice damıtılarak kullanıma hazır hâle getirilmiş kitaplardan, daha önceki tarihlerde yazılmış ilk kaynaklara çevirmesine neden oldu.

İlk kaynaklara gidildiğinde, İslam'ın, mutlaka klasik dönemde oluşturulan forma mahkum olmadığı, pekala değişik formların da oluşturulabileceği görüldü. Fakat, bu noktada Müslüman aydınlar, hiçbir zaman, klasik dönemde yapıldığı gibi, dört başı mamur formlar ortaya çıkaramadılar; aksine adaptasyon baskısı altında pansuman çarelere başvurdular. Bu çerçevede yapılanlar, modern düşünceyle problemlili olan birtakım nassları, ona uygun biçimde yeniden yorumlamak veya reddetmekten öteye gidemedi. Bu girişimler, ne pahasına olursa olsun, geleneği tekrar etmeyi savunanları daha da katılaştırdı.

Kanaatimizce Fazlur Rahman, modern dönemde belki de ilk kez bütüncül bir sünnet yorumu yapmaya çalışarak, İslam ilahiyatının ve hukukunun önünü açmak istemiştir. O, kendinden önceki modernistlerin çoğunlukla yaptıkları gibi sünneti reddetmek veya onun güvenilirliğine kuşkuyla yaklaşmak yerine, kavram olarak sünnetin İslam'daki yerini ve önemini ikrar etmiş, fakat onu modern dönemde aktif görev yüklenecek şekilde yeniden yorumlamıştır.¹ Bu makalede Fazlur Rahman'ın sünnet yorumunda izlediği yolu adım adım takip edecek ve değerlendirmeye çalışacağız.²

Sünnet

Sünnet kelimesinin birçok sözlük anlamından “yürünmüş-yürünen-çiğnenmiş yol” anlamını ön plana çıkaran Fazlur Rahman, bu kelimenin İslam'dan önce de bilindiğini söyleyerek şöyle der:

“Sünnet, kelime olarak³, çiğnenmiş yol anlamına gelir ve İslam öncesi Arapları tarafından bir kabilenin atalarınınca tesis edilen örnek davranışı ifade etmek üzere kullanılmıştır.”⁴

---

¹ Fazlur Rahman'ın genel düşünce örgüsü ve Kur'an'ı anlama yöntemi için bkz. Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman İle İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Kitabiyat, Ankara 2000.

² Bu makalede Fazlur Rahman'ın sünnet yorumunu eleştirmekten ziyade, onun ne anlatmak istediğini ortaya koymaya çalıştık. Onun sünnet yorumunun eleştirisi için bkz. Kuzudişli, a.g.e., 112-179.

³ Sünnet kelimesinin anlamları birçok çalışmada ayrıntılı olarak verildiği için burada tekrarlamak istemiyoruz. Örneğin bkz. Yardım, Ali, *Hadis (I-II)*, İzmir, 1984, c. 1, s. 27; Erul, Bünyamin *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2010, s. 14 vd. Sünnetin Kur'an'daki anlamı

Bununla birlikte o, bir başka kitabında yukarıda söylediğini geri almaktadır:

“Sünnetin ilk anlamının ‘yürünmüş yol’ olduğu anlamındaki egemen görüş, herhangi bir delille desteklenmiş değildir.”⁵

Buradaki çelişkiyi bir kenara bırakarak genel olarak bakıldığında onun İslam kitabında öne çıkardığı tanım, onun sünnet yorumuyla örtüşmektedir. O, sünnetin kavramsal anlamını da ön plana çıkardığı sözlük anlamı üzerine bina edecektir. Sünnet kelimesinin ‘çığır açma’ anlamını⁶ ise, muhtemelen kendi yorumuyla ters düştüğü için göz ardı etmiştir.

Fazlur Rahman'ın anlayışına göre sünnetin kavramsal anlamına geçmeden önce klasik İslamî ilimlerdeki karşılığına bakalım.

Klasik İslamî ilimlerde sünnetin ıstılah anlamı, kullanıldığı yere ve ilme göre değişiklik göstermektedir. Örneğin hadisçilerin ıstılahında sünnet, Hz. Peygamberin, söz, fiil ve takrirleridir. Onun ahlakî sıfatları, sîreti, megazîsi ve kendisine vahiy gelmeden önce ibadet için çekildiği Hirâ Mağarası'ndaki yaşayışı da sünnetten sayılır. Bu manası ile sünnet, hadisin eşanlamlısıdır.

Kelamcıların ıstılahında sünnet, bid'at karşılığı olarak kullanılmaktadır. Fıkıhçıların ıstılahında ise; farz, vâcib, mendûb gibi e'f'al-i mükellefinin bir çeşididir. Onlara göre sünnet, Hz. Peygamberin yaptığı ve ümmetine de yapmayı tavsiye ettiği şeyler olup, bunlar yapıldığında sevap kazanılır; terk edildiğinde, onu terk edene bir günah yoktur. Sünnetin dört edille-i şer'iyeden önem sırasına göre ikincisi olması, ona kaynaklık eden hadisler ve ondan hüküm istinbat etme metotları, klasik anlayışla Fazlur Rahman'ı karşı karşıya getiren belli başlı konulardır.⁷

Fazlur Rahman, sünnetin kavramsal anlamını kendi anlayışına göre yorumlamadan önce meşhur bazı müsteşriklerin konuyla ilgili görüşlerini eleştirir

çin bkz. Ahzab, 33/38,62; Fâtır, 35/43; Fetih 48/23; Mü'min 40/85; İsrâ, 17/77; Enfâl, 8/38; Hicr, 15/13; Kehf, 18/55. Sünnet kelimesinin sözlük anlamı için bkz. İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısırî (ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab* (I-XXV), Beyrut 1965, c. 17, s. 92; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, (ö. 398/1007), *es-Sihâh fil-Lüğa vel-Ulûm* (I-VI), tahk. Ahmed Abdulğafûr el-Attâr, Mısır 1376/1956, c. 5, s. 2138.

⁴ Fazlur Rahman (ö. 1409/1988), *İslam*, çev.: Mehmet S. Aydın, Mehmet Dağ, Ankara 1992, s. 61.

⁵ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev.: Salih Akdemir, Ankara 1995, s. 15.

⁶ “Birisî, kendi kavminin bilmediği yeni bir hayır başlatmışsa, ‘Senne fûlanün tarikan minel hayr’ denir.” Herevî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980), *Tehzîbu'l-Lüğa* (I-VIII), tahk.: Muhammed Ivaz, Beyrut 2001, c. 12, s. 110; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, c. 13, s. 226.

⁷ Bu konuda bkz. Aydın, Mehmet S., “Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi”, *İslamî Araştırmalar*, Ankara 1990, c. 4, sayı: 4, ss. 273-284, s. 283; Sonn, Tamara, “Fazlur Rahman'ın İslâm Metodolojisi”, çev.: Ruhattin Yazoğlu, *Akademik Araştırmalar: Sosyal Bilimler Dergisi*, 1996, cilt: 1, sayı: 2, s. 156-168.

ve böylece bir anlamda kendi yorumuna zemin hazırlar. Bu bağlamda onun üzerinde titizlikle durduğu iki kavram Peygamber sünneti ve nebevî sünnettir.

‘Peygamber Sünneti’ ve ‘Nebevî Sünnet’

Fazlur Rahman’a göre Goldziher, Margoliouth, Lammens, Schacht gibi müsteşriklerin genel eğilimleri, sünneti tamamen İslam öncesi ve İslam sonrası Arapların birer eseri olarak görmek ve göstermektir. Onlar, bunun yanında İslâm öncesi ve sonrası iki devir arasında bir devamlılığın olduğunu her fırsatta dile getirmektedirler. Fazlur Rahman, ismi geçen şahısların sünnete yaklaşımlarını anlatmış, onlara çeşitli eleştiriler getirmiştir.⁸ Onun ulaştığı sonuca göre bu araştırmacıların (nebevî) sünnet kavramını reddetmelerinin başlıca üç nedeni vardır. Birincisi onlar, sünneti oluşturan muhtevanın bir kısmının, Arapların İslam öncesi örf ve adetlerinin doğrudan bir devamı olduğunu söylemek istemektedirler. İkincisi, sünnetin büyük bir kısmını İslam hukukçularının hür düşünce faaliyetlerinin sonucunda oluştuğunu söylemektedirler ki onlara göre bu faaliyet içinde örften ve Yahudi, Bizans ve İran kültürleri gibi dış kaynaklardan unsurlar bulunmaktadır. Üçüncüsü, hicri üçüncü asırdan sonra ‘Peygamberin Sünneti’nin otoriter bir güç kazanmasından sonra ilk dönem uygulamalarının sünnet adı altında Hz. Peygamber’e yamandırıldığını söylemektedirler.⁹

Fazlur Rahman’a göre müsteşrikler, başlı başına bir sünnetten, yani İslamî gelenekten söz edilemeyeceğini söylemektedirler. Onlara göre, sünnet adı verilen geleneğin bir ucu İslam öncesine, diğer ucu ise İslam hukukçularının çevre medeniyetlerden topladıkları kurallara dayanmaktadır. Diğer bir deyişle, önceden beri var olan Arap geleneği, İslam ile değişime uğramış, İslam hukukçularının yakın medeniyetlerden aldıkları kurallarla bu gelenek zenginleştirilmiş, hicrî üçüncü asrın başındaki hadis hareketiyle bu gelenek, Hz. Peygamber’e isnat edilerek sünnet halini almıştır.

Fazlur Rahman, müsteşriklerin bu değerlendirmelerini, Hz. Peygamber’in sünnetteki rolünü yok saydıkları için reddetmektedir. Ona göre ‘Peygamber sünneti’ daha başlangıçtan beri geçerli ve etkili olan bir kavramdı ve sonraları da öyle kalmıştır. ‘Peygamber sünneti’ kavramına vurgu yapmamızın nedeni, Fazlur Rahman’ın sünnet yorumunda ona özel bir anlam ve önemli bir görev yüklenmiş olmasıdır. Ona göre Peygamber sünneti, sonraki dönemde ‘nebevî sünneti’ meydana getirecek olan Hz. Peygamber’in uygulamalarıdır. Peygamber sünneti sayı olarak çok olmadığı gibi hüküm yönünden de nihai anlamlar ifade etmemektedir. Az sayıda olan ve kesin hükümler içermeyen bu ‘Peygamber sünneti’ bir tohumun toprakta filizlenmesi gibi ümmet içinde yeşermiş, toplumun faaliyetleri sonucu ‘nebevî sünnet’ oluşmuştur. Bu faaliyet ümmetin icmasının bir

⁸ Bkz. Fazlur Rahman, *İslam*, s. 60-69.

⁹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 17.

uzantısı olup, onu da içermektedir. Diğer bir ifadeyle nebevî sünnet, Peygamber sünnetini de içine alan bir şemsiye kavramdır.¹⁰ Yine ona göre etkili ve geniş hadis hareketinden sonra 'nebevî sünnet' faaliyeti durmuş; sünnet, içtihat ve icmâ arasındaki organik bağlar yok olmuştur."¹¹

Buradaki düşünsel örgüye göre 'Peygamber'in sünneti', onun zamanından beri vardır. Halbuki ismi geçen müsteşrikler, Hz. Peygamberin bizzat kendisine ait olan sünneti yok saymakta, sünnetin sonradan ortaya çıktığını, toplumdaki örf ve uygulamaların sünnet adı altında Hz. Peygamber'e izafe edildiğini söylemektedirler. Fazlur Rahman ile müsteşrikler arasındaki bu fark önemlidir. Çünkü Fazlur Rahman, bu görüşüyle, tıpkı ehl-i sünnetin görüşünde olduğu gibi Hz. Peygamber'in, sünnetin asıl kaynağı olduğunu dile getirmiş olmaktadır. Ancak Fazlur Rahman, birinci maddede kabul ettiğinin büyük bir bölümünü ikinci maddede geri almaktadır: Ona göre başlangıçtan beri 'Peygamber'in sünneti' vardı ama bu uygulama ve davranışlar, sayı olarak azdı ve etkili olmasına rağmen bir anlam ifade etmiyordu. O, 'bir anlam ifade etmiyordu' derken herhalde, kesin hükümler içermediğini söylemek istemektedir. Bir anlam ifade etmeyen ve sayıca az olan Peygamber sünnetinin asıl önemi ona göre 'nebevî sünnet'in ondan filizlenmiş olmasıdır. Nebevî sünnet, sadece Hz. Peygamber'in sünneti değildir. Hz. Peygamber'in sünneti, bir elmaya nispetle, onun çekirdekleri gibidir. O, nebevî sünnetin içine, İslam toplumunun üç yüz yıl boyunca oluşturduğu kültürü de katmakta, aslına bakılırsa nebevî sünnetten tam olarak bunu kastetmektedir.

Onun ehl-i sünnet anlayışına ters düşen yönü ise, ehl-i sünnette, birbirinden farklı Peygamber sünneti ile nebevî sünnet anlayışının olmamasıdır. Fazlur Rahman'ın böyle bir ayrıma gitmesinin elbette düşünsel arka planı bulunmaktadır. Fazlur Rahman, 'nebevî sünnet'i Hz. Peygamber'in sünneti olarak kabul edemezdi, çünkü ona göre nebevî sünnet (buna ümmetin sünneti geliştirme ve genişletme gücü de diyebiliriz), sürekli üretilen, genişleyen, canlı olan bir süreçtir. Eğer sadece Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla sınırlandırılırsa, sünnet, hicri birinci yüzyılda kalır, oradan bu tarafa asla gelemes. İslam toplumu, sadece var olanı şekilsel anlamda taklit eder, kendi ruhuna uygun yeni uygulamalar üretmez. Nitekim –ona göre– hicri üçüncü asırda, bu hata yapılmış, üç yüz yıllık birikim, Hz. Peygamber'e izafe edilerek, yani ümmetin içtihatları, kıyasları ve reyleriyle sürekli yayılan, genişleyen ve üreyen nebevî sünnet, Hz. Peygamber'in sünneti haline getirilerek, hadis kitaplarındaki anekdotlara hapsedilmiştir. Kanaatimizce Fazlur Rahman, Peygamber sünneti ve nebevî sünnet ayrımıyla, günümüzde yapılmasını arzu ettiği 'özgür yasama faaliyetinin' önünü böylece açmak istemektedir.

---

¹⁰ Karataş, Mustafa, "Fazlur Rahman and The Concept of Living Sunna", *Ekev Akademi Dergisi*, c. 9, sayı: 25, (2005), ss. 123-130, s. 125.

¹¹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s.17-18.

Fazlur Rahman, iki kavram arasında ayrımı derinleştirmek için, nebevî sünnetin, bir kişinin ürünü olamayacağını altını ısrarla çizmektedir. Bu nokta, Fazlur Rahman'ın en çok hassasiyet gösterdiği ve İslamî yenilenmenin yeniden başlayabilmesi için basamak yaptığı bir meseledir:

“Nebevî sünnet kavramının ve hatta nebevî sünnetin oluşturduğu muhtevânın bile (hukukî ve ahlakî problemlerle ilgili Kur'an ahkâmı dışında) mevcut olmadığı yolundaki teori, gücünü şu iki mütalaadan almaktadır: Gerçek şudur ki, İslam'ın ilk nesillerinin yaşadıkları sırada sünneti oluşturan muhtevânın büyük bir kısmı, ya İslam öncesi Arabî uygulamanın bir devamı ya da bizzat ilk dönem Müslümanlarının özümseme ve istidlal yoluyla ortaya koydukları düşünsel faaliyetin sonucudur. Her halükârda sünnet, bir şahsın faaliyetinden ayrı bir şekilde, bir geleneği içermektedir. Bizzat son açıklama, hem ilkinin güçlendirmekte, hem de onun tarafından güçlendirilmektedir. Birinci ve ikinci kısımlarda bu iddiayı çürütmek için deliller ileri sürmüş ve sünnetin gerçekte ona uyulmasının gerekli olduğu fikriyle birlikte, “bir örnek koyma” anlamına geldiğini göstermiştik”¹²

Fazlur Rahman, Kumeyt'e ait bir beyti¹³ delil göstermek de dahil, 'nebevî sünnet'le Hz. Peygamber'in sünnetinin ayrı şeyler olduğunu ispatlamak için pek çok çaba sarf eder. Örneğin bizim aklımıza seslenerek şöyle der:

“Elbette ki Peygamberin sünneti vardı. Ama muhtevası ve özelliği neydi? Ortaçağ hadis ve fıkıh literatürünün ileri sürdüğü gibi sünnet, insan hayatının bütün alanları ile ilgili tüm kurallar için bir defada ve mutlak anlamda vaz' edilmiş spesifik bir şey midir?”¹⁴

Fıkıh kitaplarını açınız; oralarda en ayrıntı konularda bile Hz. Peygamber'in sünnetinden deliller sunulduğunu göreceksiniz. Fazlur Rahman, bir insanın bu kadar çok kuralı bir başına belirleyip belirleyemeyeceğini zihnimize sorgulatarak, bunun mümkün olamayacağını anlatmaya çalışmaktadır. Ona göre Hz. Peygamber, her şeyden önce, insanlık için gönderilmiş ahlakî bir ıslahatçı idi ve zaman zaman çözümlenmek zorunda kaldığı münferit davalar için verdiği kararlar dışında genel bir yaşamaya ender olarak ve sadece İslam davasını güçlendirmek amacıyla başvurmuştu. Zaten Kur'an'da da hukukî hükümler İslam öğretisinin son derece küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı.¹⁵

Fazlur Rahman, iki kavram arasını kesin kanıtlarla ayırdığına kani olduktan sonra ikinci önemli tezini işlemeye başlar. O da nebevî sünnetin özünü

¹² Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s.19.

¹³ Bu beyit şöyledir: “Hangi kitaba ya da sünnete dayanarak onlar için duyduğum sevgiyi benim için ayıp sayıyorsun?” Bkz. *Fazlur Rahman, Tarih Boyunca*, s. 20.

¹⁴ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 22.

¹⁵ Bkz. *Fazlur Rahman, Tarih Boyunca*, s. 22.

oluşturan Peygamber sünnetinin hem sayıca az hem de kesin hüküm belirlemek amacıyla olmadıklarıdır. Aşağıdaki alıntı bu açıdan önemlidir:

“(Hz. Peygamber döneminde) Karşılaşılan sorunlar çok defa hususî bir özellik arz etmekteydiler ve dolayısıyla sadece kendi durumları göz önünde bulundurularak çözüme kavuşturulmuşlardı. Bu bakımdan bu çözüm yolları Hz. Peygamberin vaz’etmiş olduğu kuralsal örnekler ve bir nevi öncüller olarak kabul edilebilirler, ama aynen ve harfiyen kabul edilemezler. Gerçekten de farz namazların vakitlerinin belirlenmesinde ve eda ediliş şekillerinde bile Hz. Peygamberin katı ve sert bir model öngörmemiş olması, bu konuda çarpıcı bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber, devletle ilgili önemli siyasi kararlar ile ahlakî prensipler konusunda kesin tavır almıştır. Bununla birlikte bu durumlarda bile ileri gelen sahabenin görüşleri sorulmuştur. Onlar da görüşlerini açıkça ya da gizli olarak açıklamışlardır. Hz. Peygamberin davranışında, dinî otorite ile demokrasi, tavsifi imkansız bir incelikte birleşmiştir.”¹⁶

Alıntılanan satırlar, dikkatle incelendiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır:

a) Hz. Peygamber, genel bir yaşamaya ender olarak ve sadece İslam davasını güçlendirmek için başvurmuştur.

b) Hz. Peygamberin verdiği siyasi ve hukuki kararlar hususîdir; bu yüzden onlar genel bir hüküm olarak kabul edilemezler.

c) Hz. Peygamber, siyasî veya ahlakî kurallar konusunda kesin karar alırken sahabenin görüşlerini demokratik olarak almıştır. Bu demektir ki, konulan bu kurallar dahi, Hz. Peygamberin sadece şahsına ait olmayıp, bilakis onda bir ümmetin zekası vardır.

Fazlur Rahman'ın görüşleri yukarıdan beri dikkatle takip edildiğinde, onun, sonuç olarak, fikhî terim anlamındaki sünneti, neredeyse tümüyle sıfırladığı düşünülebilir. Gerçekten de fıkhî sünnetin şer’î delillerden ikincisi olmasının nedeni, onun ‘masum’ elçinin uygulamaları olması ve dolayısıyla onda ifade edilen şeylerin ‘dinî kanıt’ olarak görülmesidir.

Özetle söylemek gerekirse Fazlur Rahman’a göre sünnet, Kur’an’daki hükümlerin dışında, Hz. Peygamber’in Allah’ın elçisi sıfatıyla koyduğu hükümler değil, ilk üç asır İslam toplumunun ortak faaliyetidir. (Bkz. Şekil 1)

Fazlur Rahman'ın düşünce örgüsünü izlemeye devam edelim. O, Peygamber sünneti ile Nebvî sünneti ayırdıktan, nebevî sünnetin Peygamber sünnetinden neş’et ettiğini belirttikten ve Peygamber sünnetinin sayıca çok az,

---

¹⁶ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 24-25.

hükümce kesin olmadığını, var olan az sayıdaki sünnetin de çoğunlukla Hz. Peygamber ve ashabının ortak ürünü olduğunu söyledikten sonra, tezinin ikinci önemli aşamasına: Sünnetin ilk üç asırda serpilerek geliştiği düşüncesine geçmektedir.

Yaşayan Sünnet Kavramı

Fazlur Rahman'ın sünnet yorumunda, 'yaşayan sünnet' (living sunnah) kavramının önemli bir yeri vardır. Bu kavramla o, yukarıda açıklandığı şekliyle 'nebevî sünnet'i anlatmaktadır. Ona göre, sahabe, tabiûn ve tebeü't-tabiûn dönemlerinde, insanlar karşılaştıkları problemlere, İslam'ın ruhuna uygun, çeşitli çözümler üretiyorlar ve bu çözümler, halk tarafından genel kabul görüp yaygınlaştığında 'yaşayan sünnet' yani nebevî sünnet halini alıyordu. Onların ortaya koyduğu bu çözümler, ümmet tarafından yaygın olarak uygulandığından 'sünnet' haline geliyordu. Fazlur Rahman'ın yaşayan sünnet kavramıyla anlatmak istediğini içeren en uygun başka bir kelime belki de 'teamül'dür. Gerçekten de, Hz. Peygamber'in vefatından itibaren, Medine, Kûfe, Şam, Mısır ve diğer büyük şehirlerde, ibadet, hukuk ve idarî konularda, teamüller gelişmeye başlamıştı. Fazlur Rahman, bu teamülleri, genel bir çerçeveye 'yaşayan sünnet' kavramıyla isimlendirmektedir. Ona göre, İslam'ın ilk üç asrında sünnet denildiğinde, zaten bu teamüller anlaşılırmaktaydı. Fazlur Rahman, buna örnek olarak, İmam Mâlik'in Muvatta'ında sıkça geçen 'Bizde sünnet budur' ifadesini örnek göstermektedir.¹⁷

Fazlur Rahman'ın görüşüne göre, İslam'ın gelişiyile beraber, Hz. Peygamberin önderliğinde yeni bir süreç başlayarak İslam toplumu kendine göre bir gelenek geliştirmeye başlamıştır. Hz. Peygamber'in sözleri, davranışları ve uygulamaları, bir çekirdek halinde, sonraki dönemlerde, yayılan ve genişleyen uygulamaları başlatmıştır. 'Yaşayan' kelimesiyle kastedilen, sadece 'uygulanan' anlamı değil; aynı zamanda 'oluşumunu devam ettiren'dir. Ona göre nebevî sünnetin bu oluşum ve gelişimi İmam Şafî'nin hadislere resmîlik kazandırmasına kadar devam etmiştir.¹⁸

Yaşayan sünnet kavramını tartışmadan önce, Fazlur Rahman'ın neden bu kavramı tercih ettiğini ve bununla nereye varmaya çalıştığını anlamaya çalışalım. O, 'yaşayan sünnet' yerine, 'uygulamalar', 'teamüller' veya daha genel olarak 'gelenek' diyebilirdi. Ama o, özellikle, 'yaşayan sünnet' kavramını tercih etmiştir. Fazlur Rahman'ın görüşlerini genel olarak düşündüğümüzde, bunun nedenini

¹⁷ Ünal'a göre Mâlik ilgili tabirde geçen sünnet kelimesini sözlük anlamında kullanmış, bunu Peygamber sünnetine karşı ayrı bir ıstılah olarak düşünmemiştir. Bkz. Ünal, "Fazlur Rahman'ın ...", 287. Farklı bir değerlendirme için bkz. Güraya, Muhammed Yusuf, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Emin Özafşar, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999 71 vd.

¹⁸ Benzer değerlendirmeler için bkz. Uyar, Ahmet, "Sünnetin Tarihi Süreci Hakkında Fazlur Rahman'ın Görüşleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, Kayseri 2002, ss. 237-249, s. 238.

anlayabiliyoruz. Kanaatimizce Fazlur Rahman, sünnet adı altında, İslam'ın, kalıplaşmış ve kısır uygulamalar içine hapsedilmiş olduğunu görmekte ve bu hâliyle İslam'ın, kendisini, modern çağa anlatamayacağından endişe etmektedir. Anladığımızı göre o, modern çağda yaşayan Müslüman'a: 'Senin, sünnet adıyla dinin teşri kaynağı olarak gördüğün uygulamalar, Hz. Peygamber'in uygulamalarından ibaret değildir; aksine onlar, senden bin küsur yıl önce yaşamış olan insanların o dönemdeki teamülleridir ve bu teamüller (nebevî sünnet) içinde, doğrudan Hz. Peygamber'e ait olan sünnet (Peygamber sünneti) çok azdır. Şimdi senin yapman gereken, öncekilerin kendi toplumsal şartlarında üretilmiş olan uygulamalarını taklit etmek değil, *onların Peygamber sünnetinden nebevî sünnet üretme becerilerini örnek alıp* bugünün şartlarına uygun biçimde nebevî sünneti üretme faaliyetine devam etmelidir' demek istemektedir. Zaten ona göre sünnete uymak demek, hadis kitaplarında anlatılanları birebir taklit etmek anlamına gelmez.¹⁹ Fazlur Rahman'a göre Şafîî'den önceki hukukçuların yaptığı şey de buydu; onlar Peygamber sünnetini temel alarak nebevî sünneti canlı tutmuşlardı. Yani nebevî sünnet, Şafîî'ye kadar, sürekli gelişmesi yönüyle yaşayan sünnettir.

'Yaşayan sünnet' kavramı, J. Schacht'a ait 'yaşayan gelenek' (living tradition) kavramını çağrıştırdığı için, doğal olarak, Fazlur Rahman'ın bu kavramı, ondan aldığı yorumu yapılmıştır. İki tabir arasında benzerlikler bulunmakla birlikte önemli bir fark da mevcuttur. Şöyle ki: Schacht kendinden önceki diğer müsteşrikler gibi sünneti İslam öncesi Arap gelenek ve değerlerinin bir devamı olarak görmektedir. Halbuki Fazlur Rahman İslam öncesi Arap geleneğini normatif kabul etmediği gibi sünnetin de normatiflik unsurunu bizzat Hz. Peygamber'den aldığını belirtmektedir.²⁰ Fazlur Rahman'ın, görüşlerini açıklamak için verdiği örneklerin, Schacht'ın örnekleriyle çoğu zaman aynı olması, yukarıdaki yoruma neden olmuş olabilir. Bize göre, Fazlur Rahman ile Schacht arasında, ulaşılmak istenen amaçlar yönünden farklılıklar bulunmaktadır.

Burada, kaçınılmaz olarak Schacht'ın 'living tradition' kavramına değinmemiz gerekiyor. Öncelikle, Schacht'ın sünnet kelimesini, dört şer'î delilden ikincisi anlamında, hukuksal bir terim olarak ele aldığını belirtmeliyiz. Ona göre, Şafîî'ye kadar, hukuksal bir terim olarak sünnet kelimesi kullanılmıyordu. Hz. Peygamber'in, yasama yapmadığını, ancak ömrünün sonlarına doğru, siyasî ve askerî güçle desteklenen durumunun, ona, normalden daha yüksek bir yetki sağladığını söyleyen Schacht'a göre, Hz. Peygamber'in

¹⁹ Denny, Frederick Mathewsons, "Müslüman Bir Aydın Olarak Fazlur Rahman", çev.: Ruhattin Yazoğlu, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2001, sayı: 15, ss. 307-341, s. 322.

²⁰ Ünal, İsmail Hakkı, "Fazlur Rahman'ın Sünnet Anlayışı ve Yaşayan Sünnet Kavramı Üzerine", *İslamî Araştırmalar*, Ankara 1990, c. 4, sayı: 4, s. 286.

otoritesi, hukukî değil, ancak müminler için dinî, diğerleri için ise siyasî idi.²¹ Yine ona göre, Hz. Peygamber'in mevcut örfî hukuku değiştirmesi için, pek sebep yoktu; peygamber olarak onun amacı, yeni hukuk sistemi ortaya koymak değil, insanlara nasıl davranacaklarını, ne yapacaklarını ve 'hüküm günü' başarılı bir hesap verip, cennete girmeleri için, nelerden sakınacaklarını öğretmektir.²² Hicrî birinci yüzyılın büyük bir kısmında, terimin teknik anlamıyla, İslâm hukukunun henüz vücut bulmamış olduğunu söyleyen Schacht, özel münasebetlere ve davranış şekillerine karşı dinî ve ahlâkî engeller bulunmadığı sürece, hukukun teknik yönlerinin, ilk asırda yaşayan Müslümanları ilgilendirmediğini düşünmektedir.²³ İslâm'la alakası bakımından sünnetin, esas itibarıyla hukukî bir ifadeden ziyade, siyasî bir anlam taşıdığını ve halifenin siyaset ve idaresini gösterdiğini söyleyen²⁴ Schacht şöyle der:

“Böylece kökünü Roma ve Bizans hukukundan, Doğu Kiliseleri hukukundan, Talmud ve Rabbânîler hukuku ile Sasanîler hukukundan alan kavram ve kaideler, hicrî ikinci yüzyılın doktrinlerinde ortaya çıkmak üzere, İslâm'ın teşekkül halindeki dinî hukukuna kuluçka devrinde iken sızmıştır.”²⁵

Schacht, 'living tradition' derken, Fazlur Rahman'ın 'living sunnah' kavramında olduğu gibi devamlı gelişen, büyüyen ve en önemlisi nebevî karakterde olan bir geleneği değil, İslâm'ın ilk iki yüzyılında, Medine, Kûfe, Şam gibi şehirlerdeki mevcut uygulamaları (yani, örf, töre ve idâri teamülleri) kastetmektedir. Schacht'a göre bu şehirlerdeki uygulamalarda, nebevî karakter bulunmamaktadır. Bu durumda, iki kavram arasında, hem yazarların ulaşmak istedikleri hedef, hem de kavramın işaret ettiği yapısal durum açısından tam bir farklılık olduğunu söyleyebiliriz.²⁶

Fazlur Rahman'ın sünnet yorumunda, nebevî sünnetle hadis ilişkisini bir kez de şema ile göstermek istiyoruz.

²¹ Schacht, *Joseph, İslâm Hukuku'na Giriş*, çev.: Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, Ankara 1986, s. 22.

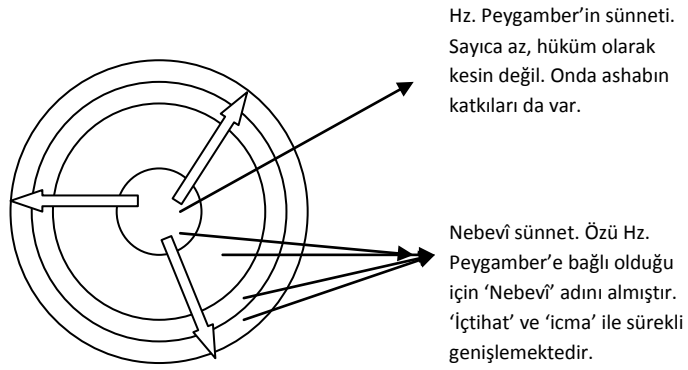
²² Schacht, *İslâm Hukuku'na Giriş*, s. 22.

²³ Schacht, *İslâm Hukuku'na Giriş*, s. 30.

²⁴ Schacht, *İslâm Hukuku'na Giriş*, s. 28.

²⁵ Schacht, *İslâm Hukuku'na Giriş*, s. 31.

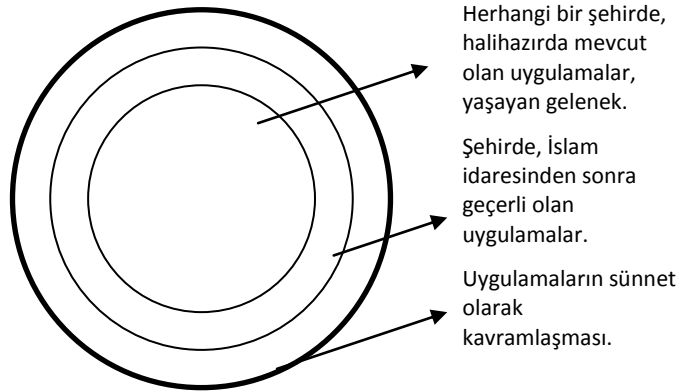
²⁶ Schacht'ın görüşleri için ayrıca bkz. Schacht, Joseph, *The Origins of Muhammedan Jurisprudence*, Oxford 1950, s. 2-5, 58-75; Ünal, "Fazlur Rahman'ın Sünnet Anlayışı", s. 287, 11. dpnt. Bu görüşlerin eleştirileri için bkz. el-A'zamî, M. Mustafa, *İslâm Fıkhı ve Sünnet*, çev.: Mustafa Ertürk, İstanbul 1996, s. 45 vd.

Şekil 1 Fazlur Rahman'ın Nebevî Sünnet Kavramı

Bu şemada, orta kısımda bulunan daire, Hiz. Peygamber'in sünneti veya onun hadislerini anlatmaktadır. Bu bölüm, diğerlerine nazaran oldukça küçük, ama sonraki dairelerin ona bağlı olarak ortaya çıkmalarından dolayı, oldukça önemlidir. Bunun yanında çekirdek kısım, sadece Hiz. Peygamber'in, bir başına oluşturduğu bir bölüm olmayıp, onun öncülüğünde asr-ı saadet toplumu tarafından meydana getirilmiştir. Diğer daireler, çekirdek kısım ile birlikte nebevî sünneti oluşturur. Karakter olarak, çekirdek kısma bağlıdır. İçi boş oklar, nebevî sünnetin, ümmet tarafından sürekli geliştirildiğini göstermektedir.

Schacht'ın yaşayan gelenek anlayışını da şema ile gösterelim:

Şekil 2 Schacht'ın Yaşayan Gelenek Kavramı

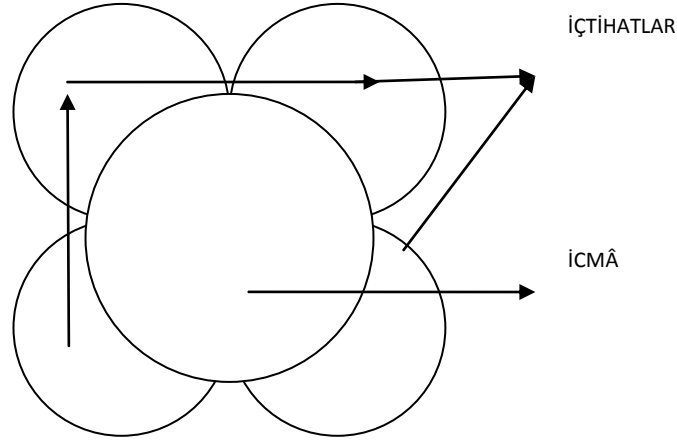
Bu şemada da görüldüğü gibi, merkezde, şehrin kendi gelenekleri vardır. Müslümanlar tarafından fethedilen şehirde, uygulamalar, çoğunlukla örf'e bağlı olarak düzenlenmekte, çok az değişiklik yapılmaktadır. Bir sonraki aşamada ise,

bu uygulamalar, tamamen İslamlaşarak, fikhî anlamda, sünnet kavramı hâline gelmektedir.

Schacht'ın sünnet yorumunu burada noktalayalım ve Fazlur Rahman'ın düşünce örgüsünü takip ederek, yaşayan sünnetin icmâ ile ilişkisine dönelim.

Yaşayan Sünnet ve İcmâ

Alimlerin yaptıkları içtihatlar toplumda makes bulup, ümmet tarafından uygulanan kurallar haline geldiğinde, Fazlur Rahman'a göre icmâ gerçekleşmiş olmaktadır. İchtihatlar dinamik bir biçimde yenilediğinden toplumun sünnet oluşturma kabiliyeti de sürekli gelişmiş olmaktadır. Ona göre bu, Şaffî'den önceki İslam toplumunda var olan bir anlayıştı²⁷ (Bkz. Şekil 3)

Şekil 3 Fazlur Rahman'a göre icma

Bir içtihadın ümmet tarafından uygulanır hale gelişinin, Fazlur Rahman'a göre iki anlamı vardır. Birincisi: Ümmet o içtihat üzerinde icma etmiş demektir. İkincisi: O uygulama artık 'nebevî sünnet'in bir unsurudur. Fazlur Rahman tam bu noktada usulcüler arasında meşhur olan bir sözü, bir basamak daha yukarı çıkabilmek için sıçrama tahtası olarak kullanır: "Sünnet, Kur'an'a hükmeder, ama Kur'an, sünnete hükmedemez." Ona göre bu özdeyiş, ancak izah ettiği manada anlaşıldığında doğru olabilir. O der ki:

"Cemaat, belli bir tarihî durumda, Hz. Peygamber'i eyleme geçiren ruhun yönetiminde vahyi yetkili bir şekilde yorumlayacak ve ona anlam verecektir.

²⁷ Fazlur Rahman'ın icmâ anlayışının Schacht'ın görüşleriyle karşılaştırılması için bkz. Kızıl, Fatma, "Fazlur Rahman's Understanding of the Sunnah/Hadith", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c. 6, sayı: 2 İstanbul 2008, ss. 31-46, s. 38.

Burada önemli olan, Hz. Peygamber'i eyleme geçiren ruhtur. Yoksa asla dış görünüş değildir.”²⁸

Fazlur Rahman'ın düşünce örgüsünde toplumsal mutabakat (icma) ile nebevî sünnet eşitlenmiş olduğundan, yukarıdaki sözde geçen sünnet kelimesi yerine toplumsal mutabakatı koyup okuyalım:

“Toplumsal mutabakat Kur'an'a hükmeder ama Kur'an, toplumsal mutabakata hükmedemez.”

Bunu bir örnekle açıklayalım. Faraza bir alim, ülkesinin kalkınması ve güçlenmesi için faizli sistemin zorunlu olduğunu gördü ve faizin ribadan farklı olduğunu düşünüp, tefeciliğe varmadığı sürece faizin meşru bir muamele olduğuna hükmetti. Onun bu içtihadı yasamayla ilgili kuruluşlarda ve kamuoyunda tartışıldı ve kabul görüp uygulanmaya başladı. Uygulamanın başlamasıyla birlikte alimin içtihadı nebevî sünnet haline gelmiş olmaktadır. Bu noktadan sonra Kur'an'da yer alan riba yasağı, toplumsal mutabakatla tefecilik olarak anlaşılmış ve riba sayılmayan faiz meşrulaştırılmıştır. Mutabakat sağlandıktan sonra herhangi biri, Kur'an'daki riba ayetlerini gösterip, faizin haram olduğunu söyleyemez.²⁹

Fazlur Rahman böylece asıl hedefine adım adım ilerleyerek Kur'an'a yalnızca ruhen bağlı, bunun dışında bütün kayıtlardan kurtulmuş özgür bir yasamanın önünü, kendince açmış bulunmaktadır.

Yaşayan Sünnet ve Hadis

Artık, Fazlur Rahman'ın sünnet ile hadisi farklı değerlendirdiğini biliyoruz: Ona göre sünnet, nebevî sünnettir ve ilk dönem İslam toplumunun topyekun ortak çabasıyla ortaya çıkmıştır; onun aşağıdaki alıntıda savunduğu 'hadis' ise, daha önce geçen 'Peygamber sünneti'dir. Onun onayladığı hadis kavramının, ıstılah olarak klasik hadis kavramından yalnızca küçük bir kısım olduğu unutulmamalıdır.

Fazlur Rahman, Hz. Peygamber'in hadislerinin (Peygamber sünnetinin) mutlaka var olduğunu samimiyetle kabul eder ve bunu mantıksal yolla ispatlamaya çalışır. O, der ki:

“Hz. Peygamber'in hadisi daha İslam'ın başlangıcından beri var olmalıdır; bu akli başında olan birinin üzerinde şüpheye düşemeyeceği bir

---

²⁸ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 40

²⁹ Fazlur Rahman'ın faizle ilgili düşünceleri için bkz. “Riba and Interest”, *Islamic Studies*, III, (1964), sayı: 1, 1-43; “Eyüp Han Döneminde Bazı Meseleler”, *İslamî Yenilenme Makaleler IV*, çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay. Ankara 2003, 95 vd. Fazlur Rahman'ın içtihat anlayışıyla klasik içtihat anlayışının mukayesesi için bkz. Kotan, Şevket, “Fazlur Rahman'ın İctihat Teorisi”, *Milel ve Nihal Dergisi*, c. 5, sayı: 2, İstanbul 2008, ss. 87-101.

gerçektir. Gerçekten de Müslümanların, Hz. Peygamberin özellikle peygamber sıfatıyla yaptıkları ya da söyledikleri hakkında konuşmaları son derece tabii bir şeydi. Şairlerinin şiirlerini, kahinlerin kehanetlerini, hakimlerinin ve kabile reislerinin sözlerini ezberleyip nesilden nesile nakleden Arapların, Allah'ın elçisi olarak kabul ettikleri birinin işlerini ve sözlerini görmezlikten gelmeleri ve dolayısıyla onları anlatmaktan geri kalmaları beklenemez."³⁰

'Hz. Peygamber'in hadisi' gibi önemli bir kavramı elinin tersiyle geri çeviren modernistlere sert bir biçimde çıkışan Fazlur Rahman, sözlerine şöyle devam eder:

"Böylesine tabii bir fenomeni reddetmek, son derece büyük bir saçmalıktan, tarihe karşı işlenmiş bir günahattan başka bir şey değildir: Yani sünnet -Hz. Peygamberin sünneti- ilk kısımda kanıtlamaya çalıştığımız gibi, bilinmezlikten gelmeyecek ya da ihmal edilmeyecek kadar önemli idi. Bu husus, bizzat Kur'an-ı Kerim'de de önemle vurgulanmış bulunuyordu. Bu gerçek İslam'ın tarihinde dimdik bir kaya gibi karşımıza çıkmakta ve böylece onu inkar etmeye yönelik her türlü dînî ya da tarihi teşebbüsü komik ve gayri ciddi bir duruma indirgemektedir."

Fazlur Rahman, hadisler konusuna böylesine özel ve belirgin vurgu yapmak zorundaydı, çünkü onun sünnet yorumunda, Hz. Peygamber'in sünneti (burada Peygamber'in hadisleri ile özdeşleştirilmiştir), nebevî sünnetin çekirdeğini oluşturmaktadır. Eğer bu çok önemli farklılık göz ardı edilecek olursa, o, kaçınılmaz olarak müsteşriklerle aynı tarafa düşecektir. Bundan dolayı o, görüşlerini bir kez daha teyit etmek için şöyle demektedir:

*"Cemaatin sünneti, Hz. Peygamber'in sünnetine dayanmış ve kaynağını ondan almıştır."*³¹

Alıntılardan da anlaşıldığı gibi, Hz. Peygamber'in hadislerinin var olduğunu kesin bir dille kabul eden Fazlur Rahman, bu noktadan sonra, bu hadislerin sayıca az olduğunu, evrensel kesin hükümler içermediğini, günlük yaşamın basit yönlendirmeleri olduğunu tekrar anlatır.³² Bir kez daha net bir şekilde anlaşıldığına göre Fazlur Rahman'ın onayladığı hadisler, nebevî sünnetin çekirdeğini oluşturan Peygamber sünnetine karşılık gelmektedir.

Belirgin bir şekilde vurgulamak gerekirse, Fazlur Rahman'a göre, zaten az sayıda olan Hz. Peygamber'in söz, davranış ve uygulamalarının, nebevî sünneti ortaya çıkarmış olmasından başka hiçbir anlam ve önemi bulunmamaktadır. Pratik sonuçlar açısından düşünüldüğünde o, miladî 610 ilâ 632 yıllarında

³⁰ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 45-46.

³¹ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 46.

³² Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 46.

varlığını kabul ettiği hadislerin, bu tarihten sonra dönüşüm geçirerek nebevî sünnet haline gelmeye başladığını söylemektedir. Bu gelişim ilk üç nesil boyunca devam etmiştir. Bu durumda sorulması gereken soru, mevcut hadis kaynaklarındaki hadislerin nasıl ortaya çıktığıdır. Hz. Peygamber'in sünneti dönüşüm geçirip nebevî sünnet haline gelmişse, ondan rivayet edilen binlerce söz neyin nesidir?

Fazlur Rahman bu aşamada fakih-muhaddis ayrımını devreye sokar. Ona göre, fakih ve kadılar, yaşayan sünnete bağlı olarak karar veriyorlar, onların kararları da, yaşayan sünneti daha da genişletiyordu. Bu arada İslam coğrafyası oldukça genişlemiş, fakih ve hakimler arasındaki ihtilaflar çoğalmıştı. Fakih ve hakimlerden ayrı bir grup olan muhaddisler, farklı bir faaliyet içinde, öncekilerden nakilde bulunmakla meşguldüler. Hadis ravileri, oldukça sınırlı sayıda bulunan Hz. Peygamber'in sözlerine ilaveten, sahabe ve sonraki iki nesilden de haber rivayet ediyorlardı.³³ Burada Fazlur Rahman'ın düşünce örgüsünde bir kopukluk bulunmaktadır. O, daha önce hiç sözünü etmediği hadis ravilerini, üçüncü nesilden sonraki bir dönemde, birdenbire ortaya çıkarmıştır. Bu kopukluğu bir tarafa kaydederek onu izlemeye devam edelim.

Fazlur Rahman'a göre, hadis nakilcilerinin ortak amacı, şer'î malzemelere, yani, hadis ve haberlere süreklilik ve tutarlılık kazandıracak sağlam bir metodoloji oluşturmaktır. Onlar, din olarak gördükleri hadis ve haberleri, sadece bir sonraki nesle sağlam bir şekilde intikal ettirmek amacındaydılar ve taşıdıkları malzemeyle ilgili herhangi bir yorum yapmaktan uzak durmaktaydılar. Bu harekette, kaçınılmaz olarak, sahabeye, tabiûna ve diğerlerine ait sözler, ilk kaynak olan Hz. Peygamber'e isnad edilmeye başlandı:

“Yine şu hususa da gayet kesin gözüyle bakabiliriz: İlk dönemlerde hadislerin büyük bir kısmı, Hz. Peygamber'in hadisinin tabiî olarak az olması nedeniyle, Hz. Peygamber'e değil de sonraki nesillere dayanmaktadır. Gerçekten de ikinci asra ait elimizdeki mevcut eserlerde, fikhî, hatta ahlakî hadislerin çoğu, Hz. Peygamber'den gelmiş değildir; aksine sahabeye, tabiûna ve üçüncü kuşağa ulaşmaktadır. Ancak hadis hareketi, daha sonraları, bizzat gerçekleştirmek istediği gayenin zorunlu kıldığı bir iç zorunluluk sonucu, hadisi, çıktığı en tabiî kaynağına, Hz. Peygamber'in şahsına isnad etmeye yönelmiştir.”³⁴

Hadis kaynaklarında bol miktarda bulunan Hz. Peygamber'in hadislerinin varlık nedenini böylece açıklamış olan Fazlur Rahman, bu konuyu daha sonra tartışmak üzere, oldukça kısa geçerek, ravilerle fakihler arasındaki ihtilafa devam eder. Ona göre, fakihler, yaşayan sünneti yorumlama ve genişletme çabasında olduklarından, hadis ravileri ile aralarında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başladı.

---

³³ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 50.

³⁴ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 50.

Bunun nedenini anlayabiliyoruz: Raviler, hadis ve haberleri, dondurulmuş bir şekilde naklettikleri için, ondaki birçok ifade ve örnek olaylar, fakihin yaşayan sünnetten çıkardığı sonuca ters düşüyordu. Bu durumda, fakihler, ravileri, taşıdıkları şeylerden habersiz olmakla, raviler de fakihleri sünnetten ve dolayısıyla Kur'an'dan sapmakla suçluyorlardı. Bu durum, İmam Şafî'nin ortaya çıkışına kadar devam etti.

Fazlur Rahman'a göre, fakihler ile hadis nakilcileri arasındaki rekabette, hadisçiler, gün geçtikçe güç kazanıyorlardı. Ona göre, İmam Şafî'nin dönemine kadar, sürekli gelişme gösteren, sahabe, tabiûn ve tebeü't-tabiînin fetvalarını ve icmâlarını içine alarak sürekli büyüyen yaşayan sünnet, hadis hareketi karşısında duraklamaya başlamıştı. Hem hadis ravisi, hem de fakih olan İmam Şafî'nin ortaya çıkışı, hadisçilere, yaşayan sünnetin temsilcileri olan fakihlere karşı kesin bir zafer kazandırdı. Fazlur Rahman, bu durumu şöyle dile getirir:

“Hadis şampiyonu Şafî, bu sürekli ve hür yorumlama hareketine karşı çıkmak ve dolayısıyla Yaşayan sünnetin yerine hadisi koymak amacıyla başarılı bir kampanya yürütmüştür.”³⁵

Fazlur Rahman'ın düşüncesine göre Hz. Peygambere ait olduğu söylenen hadisler, Şafî ile birlikte metodolojik olarak İslam şeriatı içinde yer almışlar ve resmî bir kimlik kazanmışlardır. Şafî'nin hadise kazandırdığı bu zaferden sonra, hadis daha da kıymetlendi.³⁶ Hadis, Şafî ile kesin bir zafer kazandıktan sonra, yaşayan sünnette, tersine bir hareket başladı, mevcut uygulamalar geriye götürülerek, Hz. Peygamber'e isnat edildi. O, bu görüşlerini açıklarken, ahlakî ve hikmetli vecizelerin, Hz. Peygamber'e isnat edilebileceğine dair hadisçilere isnat ettiği bir görüşü nakleder ve mantıksal bir çıkarsamayla, bunu hoş gören hadisçilerin fikhî konularda da aynı şeyi yapabileceklerini ve nitekim yaptıklarını savunur. O, der ki:

“Bizzat klasik hadisçiler tarafından iyice bilindiği ve kabul edildiği üzere, ahlâkî vecizeler, ahlakî güzelleştirmeyi amaçlayan sözler ve hikmetler, Hz. Peygambere isnat edilebilir ve üstelik bu yapılırken, isnadın tarihsel olup olmadıklarına bile bakılmaz. Aslında gerçek anlamda Hz. Peygambere ait olması gereken, fikhî ve kelâmî hadisler, yani imanla ve uygulama ile hadislerdi. Tarihsellik şartının aranmaması prensibi belli bir seviyede kabul edilince, bu prensibin bu seviyede sınırlı kalamayacağı hususunda şüphelerin ortaya çıkması tabiidir. Eğer biri, bir vecizenin ahlâkî bir gerçeklik içerdiğini ve dolayısıyla Hz. Peygambere isnat edilebileceğini düşünürse, şu halde birine göre ahlâkî bir değer ihtivâ eden fikhî bir söz de niçin, aynı şekilde Hz. Peygambere isnat edilmesin? Hadis mecmualarının içeriklerinin çok büyük bir kısmı; ilk nesil Müslümanlarının

³⁵ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 54.

³⁶ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 58

sünnet-içtihatlarından, kaynağını ferdî görüşte bulan, ama zaman içinde sapıklıklara ve mezhepçi görüşlere karşı verilen amansız mücadelelerden ve kavgalardan sonra İcmâ statüsünü kazanan, yani cemaatın çoğunluğunun tasvibini almış, içtihatlardan başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, ilk dönemlerin Yaşayan sünneti, ravi zincirlerinin zorunlu ilavesi ile birlikte hadisin aynasında yansımış bulunuyordu. Bununla birlikte büyük bir fark söz konusuydu; sünnet, davranışla ilgili normlara bağlı olması sonucu büyük ölçüde ve öncelikle amelî bir fenomen olduğu halde, hadis, sadece fikhî normların değil, aynı zamanda dinî inançların ve prensiplerin de vasıtası olmuştur.”³⁷

Fazlur Rahman'ın bu cümlelerine bakarsanız, hadisçiler yeni fetvalar üretmeyip, mevcut uygulamayı, yani yaşayan sünneti alarak, başına senet uydurup 'paket'lemektedirler. İşte biz, onun düşünce örgüsündeki bu kısmı da anlamış değiliz; hadisçiler, o dönemdeki mevcut uygulamaları beğeniyorlarsa, fakihlerle olan ihtilafları neydi?³⁸

Sonuç

Fazlur Rahman'ın sünnet yorumunda kilit noktalar oluşturan kavramlara, onun tarafından yüklenen anlamlar şöyle özetlenebilir:

Peygamber sünneti: 'Nebevî sünneti' ortaya çıkaran çekirdek/muharrik güçtür. Özelde Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarıdır. Ama genelde onda sahabe topluluğunun da payı vardır. Peygamber sünnetinin sayısı çok az olup, kesin hüküm ifade etmezler. Fıkhi ıstılah anlamındaki sünnetten neredeyse tamamen farklıdır.

Nebevî Sünnet: İslam toplumunun Kur'anî bir ruhla Peygamber sünnetinden ürettiği, onaylayıp benimsediği ve uyguladığı uygulamalardır.

İcma: Bir içtihadın toplum tarafından benimsenmesi ve uygulanmasıdır.

Sünnet: Fazlur Rahman'ın bu kavramı olumlu anlamda kullandığı yerlerdeki anlamı, dar anlamda 'Peygamber sünneti', geniş anlamda 'Nebevî sünnet'tir. Eleştirdiği yerlerdeki anlamı çoğunlukla fikhî ıstılah anlamındaki sünnet kavramıdır.

Hadis: Onayladığı yerlerde bu kavramla kastettiği 'Peygamber sünneti'dir. Eleştirdiği yerlerde kastettiği hadis kitaplarındaki rivayetlerdir.

---

³⁷ Fazlur Rahman, *Tarih Boyunca*, s. 58.

³⁸ Fazlur Rahman'ın hadislerin ortaya çıkışıyla ilgili görüşlerinin tenkidi için ayrıca bkz. Sifil, Ebubekir, *Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi II*, Kayıhan Yay. İstanbul 1998, s. 168 vd. Ayrıca aynı yazarın şu makalesine bkz. "Fazlur-Rahmân'ın "Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu" Adlı Eserine Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: 10, sayı: 1-2-3, s. 149-162.

Fazlur Rahman bir taraftan, sünnetin oluşumunda Hz. Peygamberin rolünü görmezden gelen müsteşriklerin görüşlerini reddederken, öbür taraftan klasik sünnet ve ondan hüküm çıkarma metodunu reddetmektedir. Klasik anlayışa göre Hz. Peygamber, Kur'an'ın değinmediği veya mücmel bıraktığı konularda ayrıntılı hükümler belirlemiştir. Fazlur Rahman klasik anlayışın sünnet olarak nitelendirdiği kavramı nebevî sünnet olarak nitelendirmiş ve onun yalnızca Hz. Peygamber'e değil, ilk üç asırdaki islam ümmetine izafe etmiştir. Ona göre sünnete nebevîlik sıfatını veren özellik, söz konusu toplumun Hz. Peygamber'i örnek alarak uygulamalar geliştirmesinden dolayıdır. Hz. Peygamberin başlattığı nebevî sünnet, dinamik biçimde hicri üçüncü asra kadar gelişmeye devam etmiş, Şafî'yle birlikte, fıkhi normlar halinde dondurulmak suretiyle gelişimine son verilmiştir.

Anladığımız kadarıyla Fazlur Rahman'ın sünnet yorumundaki hedefi, İslam toplumlarının modernleşmesinin önünde engel olarak gördüğü klasik içtihat etme kaynak ve yöntemlerini aşarak, özgür yasama faaliyetinin önünü açmaktır. Pakistan'ın o zamanki durumu ve kendisinin yürüttüğü görevler bunu zorunlu kılmaktaydı. Önceki modernistlerin yaptığı gibi geleneksel yapıya doğrudan saldırmakla sonuca ulaşamayacağını çok iyi biliyordu. Bunun yerine, bugünkü hedefini onaylatacak şekilde 'tarihi yeniden yazmayı' denemiştir. O, Doğuyu ve Batıyı iyi tanıyan, geçmişin ve günümüzün problemlerinden haberdar olan biri olarak, İslam'ın canlı mesajını, modern çağda yeniden inşa etmenin çabası içindedir.

Kaynakça

Aydın, Mehmet S., "Fazlur Rahman ve İslam Modernizmi", *İslamî Araştırmalar*, Ankara 1990, c. 4, sayı: 4, ss. 273-284.

A'zamî, M. Mustafa, *İslâm Fıkhi ve Sünnet*, çev.: Mustafa Ertürk, İstanbul 1996.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, (ö. 398/1007), *es-Sihâh fil-Lüğa vel-Ulûm* (I-VI), tahk.: Ahmed Abdulğafûr el-Attâr, Mısır 1956.

Çiftçi, Adil, *Fazlur Rahman İle İslam'ı Yeniden Düşünmek*, Kitabiyat, Ankara 2000.

Denny, Frederich Mathewsons, "Müslüman Bir Aydın Olarak Fazlur Rahman", çev.: Ruhattin Yazoğlu, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2001, sayı: 15, ss. 307-341.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2010.

Fazlur Rahman (ö. 1409/1988), *İslam*, çev.: Mehmet S. Aydın, Mehmet Dağ, Ankara 1992.

-----, *Tarih Boyunca İslamî Metodoloji Sorunu*, çev.: Salih Akdemir, Ankara 1995.

-----, "Riba and Interest", *Islamic Studies*, III, (1964), sayı: 1, 1-43; "Eyüp Han Döneminde Bazı Meseleler", *İslamî Yenilenme Makaleler IV*, çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ankara 2003.

Güraya, Muhammed Yusuf, *Sünnetin Neliği Sorununa Metodik bir Yaklaşım*, çev.: Mehmet Emin Özafşar, Ankara Okulu Yay., Ankara 1999.

Herevî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed (ö. 370/980) *Tehzîbu'l-Lüğa* (I-VIII), tahk.: Muhammed Ivaz, Beyrut 2001.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî el-Mısırî (ö. 711/1311), *Lisanü'l-Arab* (I-XXV), Beyrut 1965.

Karataş, Mustafa, "Fazlur Rahman and The Concept of Living Sunna, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 9, sayı: 25, (2005), ss. 123-130.

Kızıl, Fatma, "Fazlur Rahman's Understanding of the Sunnah/Hadith", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c. 6, sayı: 2, İstanbul 2008.

Kotan, Şevket, "Fazlur Rahman'ın İctihad Teorisi", *Milel ve Nihal Dergisi*, c. 5, sayı: 2, İstanbul 2008, ss. 87-101.

Schacht, Joseph, *İslâm Hukuku'na Giriş*, çev.: Mehmet Dağ, Abdülkadir Şener, Ankara 1986.

-----, *The Origins of Muhammedan Jurisprudence*, Oxford 1950.

Sifil, Ebubekir, *Modern İslam Düşüncesinin Tenkidi II*, Kayıhan Yay., İstanbul 1998.

-----, "Fazlur-Rahmân'ın "Tarih Boyunca İslâmî Metodoloji Sorunu" Adlı Eserine Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslâmî Araştırmalar*, 1997, cilt: 10, sayı: 1-2-3, s. 149-162.

Sonn, Tamara, "Fazlur Rahman'ın İslâm Metodolojisi", çev.: Ruhattin Yazoğlu, *Akademik Araştırmalar: Sosyal Bilimler Dergisi*, 1996, cilt: 1, sayı: 2, s. 156-168.

Uyar, Ahmet, "Sünnetin Tarihi Süreci Hakkında Fazlur Rahman'ın Görüşleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 12, Kayseri 2002, ss. 237-249.

Ünal, İsmail Hakkı, “Fazlur Rahman’ın Sünnet Anlayışı ve Yaşayan Sünnet Kavramı Üzerine”, *İslamî Araştırmalar*, Ankara 1990, c. 4, sayı: 4, s. 285-294.

Yardım, Ali, *Hadis (I-II)*, İzmir 1984.